

KINTANTIS POŽIŪRIS Į RELIGIJĄ:
KIEKVIENAM SAVO?

Šios tik pernai pasirodžiusios kolektyvinės monografijos¹ ištakos – 2005 metais liepos mėnesį Tartu universitete surengtas simpoziumas „Vernacular Religion – Vernacular Genres“. Joje spausdinama dešimt simpoziumo pranešimų, o dar aštuoni straipsniai parengti „panašaus metodologinio požiūrio besilaikančių“ (p. 2) mokslininkų. Pavarčius knygą aiškėja, kad ši metodologija įvardyta dar 1995 metais JAV religijos tyrinėtojo Leonardo Normano Primiano straipsnyje, o etnologijos, folkloristikos ir religijotyros baruose poreikis reflektuoti įprastinį mokslinį požiūrį į vadinamuosius liaudiškuosius tikėjimus pastebimas dar seniau. Taigi prielaidos monografijai brendo išties ilgai.

Pirmiausia į akis krinta autorių ir temų įvairovė. Tyrinėtojai iš Argentinos, Estijos, JAV, Jungtinės Karalystės, Norvegijos, Rusijos, Suomijos, Švedijos ir Vengrijos aptaria tikėjimus, pasireiškiančius įvairiausiuose kontekstuose: istoriniame ir šiuolaikiniame, kaimiškame ir miestiškame, Vidurio, Šiaurės ir Vakarų Europos, Šiaurės ir Pietų Amerikos, krikščioniškame, nekrikščioniškame, posovietiniame ir pokrikščioniškame. Tiriami įvairiuose politiniuose režimuose, krikščioniškose denominacijose, esant skirtingoms socialinėms, ekonominėms bei kultūrinėms sąlygoms

išpažįstami, išreiškiami ir įtvirtinami tikėjimai. Iš folkloro tyrimų kilusi koncepcija yra teorinė kelių sričių samplaika: folkloro, religijotyros, religijos istorijos, etnografijos, antropologijos, sociologijos, pasakojamosios istorijos ir etnomuzikologijos. Kiekvienas straipsnis įdomus ir „egzotiškas“ jau pats savaime, bet iš pradžių suintriguoja jau minėta šiuos tarpdalykinius tyrimus vienijanti koncepcija ar metodologija. Kas gi yra *vernacular religion*, kad ji apima ir Santjago de Kompostelos piligrimystę, ir tikėjimą į angelus sekuliariojoje Norvegijoje, ir gana savitą vienos vepsų (mažos finougrų tautelės) atstovės religingumą? Pasirodo, išversti šią sąvoką ne taip ir paprasta, nes klystumė manydami, kad tai yra „liaudiškoji“, „tradicinė“ ar „neoficiali“ religija. Autoriai kaip tik siekia atsiriboti nuo folkloristų, antropologų, etnologų ir religijotyryninkų dažnai vartojamų „liaudies“ (*folk*), „populiariojo“ (*popular*) ar „neoficialiojo“ (*unofficial*) tikėjimo sąvokų. Jų įsitikinimu, šiais laikais religiją tiriantys mokslininkai turėtų ne formuluoti valdin-gus teorinius teiginius, remdamiesi analitinėmis kategorijomis „oficialu – neoficialu“, „krikščioniška – pagoniška“ ir pan., bet, pasitraukę iš nešališkų išorinių stebėtojų pozicijų, dalyvauti daugiakalbiame dialoge su tikinčiaisiais ir iškelti, jei galima taip sakyti, tikinčiojo religinę tarmę, religinį dialektą (*religious vernacular*, žr. p. 382). Atkreipdamas dėmesį į asmeninį ir privatųjį tikėjimo matmenį, L. N. Primiano pabrėžia poreikį tirti „religiją gyvenamuoju požiūriu: kaip žmonės su ja susiduria, ją supranta, aiškina

1 *Vernacular Religion in Everyday Life: Expressions of Belief*, edited by Marion Bowman and Ülo Valk, UK: Equinox Publishing Ltd., 2012. – 404 p.

ir praktikuoja“ (p. 5). Visus šiuos subjektyvius ir patirtinius aspektus jungia sąvoka *vernacular religion* – ne religija kaip abstrakti sistema, bet jos daugialypės formos, susijusios su religinių tikėjimų procesais ir praktikomis, jų žodine, medžiagine raiška ir elgesiu. Pasak L. N. Primiano, į šį formų sąrašą įeina artefaktai, dailės kūriniai, amatai, architektūra, tikėjimai, elgsenos būdai, privatus ir viešieji papročiai, įpročiai, maisto gaminimo, rengimosi ir kalbėjimo būdai, naratyvai, kūno kalba, šokis, muzika ir dainavimas (p. 385). Sąrašą turbūt derėtų laikyti atviru.

Kaip teigė dar Michailas Bachtinas, filologinėse disciplinose pamatinis tyrimo dalykas esąs kalbantis asmuo ir jo diskursas. L. N. Primiano mintys apie religiją seka šiuo M. Bachtino požiūriu, plėtojamu remiantis ne normatyviomis klasifikavimo schemomis ir fiksuotomis sistemomis, bet konkrečiais artikuliuotais tikėjimais (*beliefs*). L. N. Primiano minėtame straipsnyje yra pastebėjęs, kad „vienas iš požymių, būdingų folkloristų atliekamiems religijos tyrimams, yra pastanga deramai aprašyti tikėjimą ir gyvenamąją patirtį“. Folkloristikos ir etnologijos baruose besidarbuojantys tyrinėtojai, neteikdami pirmumo rašytinėms formoms žodinių formų atžvilgiu, atsižvelgdami į skirtingas naratyvų formas, atidžiai įsižiūrėdami į medžiaginę kultūrą ir į tai, kaip ji naudojama, stebėdami, kaip tikėjimas persilieja į įvairius elgsenos aspektus, ir įvertindami dinamišką „tradicijos“ pobūdį, pateikia sodrų ir niuansuotą aktyviai besireiškiančio tikėjimo vaizdą. Tad panašu, kad tikėjimų raiškai aprašyti ypač tinka būtent folkloristo požiūris ir kompetencija.

Marion Bowman, viena iš rinkinio parengėjų, yra teigusi, kad, norint susidaryti tikrovišką „gyvenamosios“ religijos (*religion as it is lived*) vaizdą, reikia atsižvelgti į tris tarp savęs susijusius dėmenis: oficia-

liąją religiją (tai, kas bet kuriuo konkrečiu metu atitinka priimtą, nors ilgainiui ir kintančią ortodoksinę teologiją bei liturgiją), liaudies religiją (bendrai priimtina ir bendruomenėje perteikiamą tikėjimą bei praktiką, neatsižvelgiant į oficialų požiūrį) ir individualiąją religiją (įsavitos tradicijos produktą, taip pat asmeninius tikėjimus ir interpretacijas) (p. 4). Reikia pažymėti, kad lietuviškame folkloristikos diskurse irgi ryškėja linkmė judėti nuo bendrinės tautosakos prie folklorizuotos asmeninės patirties tarpdalykinių tyrimų, gyvenamojo pasaulio, kraštovaizdžio refleksijų per individualaus naratyvo prizmę. Vis dėlto neteko aptikti bent apytiksliai lietuviško atitikmens tam, ką šios knygos autoriai vadina *vernacular religion*. Siūlytume šią keblią sąvoką versti „savoji religija“. Taip būtų išlaikytos sąsajos su M. Bowman nurodytais dėmenimis, nes „savas“, „savasis“ reiškia tiek sau pačiam priklausantį daiktą (individualus matmuo), tiek artimą, pažįstamą, priprastą dalyką (bendruomeniškasis, „liaudies“ matmuo). Be to, atsirastų įdomi ir aktuali sąsaja su pastaruoju metu lietuviškame kontekste diegiamu „prigimtinės kultūros“ (*indigenous culture*) terminu². Tam tikrais atvejais *vernacular* ir *indigenous* gali būti vartojami sinonimiškai („vietinis“, „gimtasis“, „čionykštis“), tačiau, pasigilinus į tai, kaip savoji religija konceptualizuojama bei aprašoma šioje kolektyvinėje monografijoje, ir tai, kokį turinį į prigimtinės kultūros (ar religijos) sąvoką įdeda lietuvių autoriai, galima rasti ne tik panašumų, bet ir kai kurių skirtumų.

2 Žr. Daiva Vaitkevičienė. Apie mūsų prigimtinę kultūrą, *Liaudies kultūra*, 2012, Nr. 4, p. 1–6; Viktorija Daujotytė. Įsibuvimas: žvilgsnis, daiktas, žodis, *Liaudies kultūra*, 2012, Nr. 4, p. 20–28; Daiva Vaitkevičienė. Prigimtinė kultūra ir prigimtinės vietos, *Kultūros barai*, 2012, Nr. 5, p. 59–65.

Prigimtinės kultūros paradigmą ir savosios religijos tyrimų metodologiją sieja senųjų opozicijų atsisakymas; pavyzdžiui, nesilaikoma priešpriešos tarp kaimo ir miesto, praeities ir dabarties, masinės ir elitinės kultūros. Lietuviškųjų prigimtinės kultūros apmąstymų konstanta yra kraštas, vietovė, gimtinė. Aiški nuostata, kad žmogus negali kėsintis „privatizuoti“ ar „iš viršaus“ sunorminti prigimtinės kultūros, veikiau priešingai – toji kultūra nustato žmogaus gyvenamosios normos. Šis idealumo matmuo (vietiškumas, savaimingumas, tęstinumas, ekocentriškumas ir policentriškumas³) ir vertybinė orientacija persmelkia požiūrį į prigimtine kultūrą.

Kita vertus, savosios religijos tyrimams būdingesnė pastanga išlaikyti vertybinį neutralumą, sutelkiant dėmesį ne į „religiją“ ar „tikėjimą“ kaip išgrynintą, idealų tipą, o į konkrečią tikėjimų raišką. Savo ji religija būtina yra *kieno nors* (ir pirmiausia – individo) tikėjimas, negalimas be konkrečios raiškos. Pabrėžiama asmens ir asmenų bendrijų galia kurti ir perkurti savąją religiją (p. 383). Užtat daugiau svorio tenka tam, kaip apie tikėjimą kalba patys žmonės, kokias sąvokas jie vartoja. Kultūrinėje antropologijoje etinės (*emic*) sąvokos skiriamos nuo etinių (*etic*). Eitinėmis sąvokomis operuoja tyrinėtojo tiriamos kultūros ar visuomenės nariai, o etinės sąvokos yra tos, kurias susikuria tyrinėtojas, iš šalies tiriantis tam tikrą kultūrą ar visuomenę. Jos nėra pačių žmoniškųjų veikėjų, kurių socialinę tikrovę aprašo, kultūros žodyno dalis. Tie patys etiniai socialinės tikrovės faktai gali būti konceptualizuoti skirtingomis etinėmis sąvokomis, o ta pati etinė sąvoka skirtingų tyrinėtojų būna nevienodai apibrėžiama. Pavyzdžiui, autorė Judit Kis-Halas aprašo

.....
3 Žr. D. Vaitkevičienė. *Apie mūsų prigimtine kultūrą*, p. 4–5.

vienos hilerės (*healer*) iš pietų Vengrijos praktiką ir savivaizdį. Tai, ką pašalinis stebėtojas pavadintų tiesiog eklektišku, *New Age* religingumu, atidžiau pasižiūrėjus, įsigilinus į tai, ką sako apie save pati gydytoja, iš tikrųjų turi tiek populiariosios *New Age* ezoterikos, tiek tradicinių Vengrijos žiniuonių veiklos, tiek krikščioniškos praktikos bruožų (p. 84), kuriuos ji pati perpranta ir savaip interpretuoja, be to, prisitaiko prie klientų kintamų poreikių. Nekyla abejonių, kad tokiam religingumui įvardyti netinka „liaudiškosios religijos“ etinė sąvoka, ir tyrinėtoja linkusi pasilikti eminiame sąvokų lauke. Apskritai monografijoje ne kartą kalbama apie siekį laikytis eminio sąvokų konstravimo principo.

Kito knygos sudarytojo – Ūlo Valko – nuomone, tikėjimo žanrai yra ryškiai nukreipti į kasdienį gyvenimą, nes jie ne tik artikuliuoja antgamtinę sritį, bet ir išreiškia žemiškas nuomones bei formuoja pasaulietišką požiūrį. Daugelis pasakojimų apie antgamtinę patirtį yra taip tankiai susipynę su fizine ir socialine aplinka, kad veikiai galima pamiršti, jog jie priklauso tekstų pasauliui. Folkloristai tokias istorijas vadina legendomis – pokalbio metu iškylančiais tradiciniais (mono)epizodiniais, įvietintais ir suistorintais pasakojimais apie tai, kas įvyko ir kuo reikia tikėti. Legendos sužadina tikėjimą, bet dažnai paskatina ir svarstymus bei ginčus dėl jų tikrumo. Memoratai – tai pirmuoju asmeniu pasakojamos legendos apie pasakotojo sutiktas antgamtinės būtybes; jie pasakojami pačių liudininkų kaip tikros istorijos apie nepaprastą ar numinozinę patirtį. Legendas ir memoratus sieja panašios laiko ir socialinės situacijos, ir šie pasakojimai gali būti skiriami nuo mitų. Legendos, memorato ir mito kategorijos yra analitinės, etinės kategorijos, nes yra grindžiamos aiškiais apibrėžtimis ir atskirų žanrų ribomis. Tuo

tarpu „savosios“ (*vernacular*) taksonomijos skirtingai traktuoja žanrų pasaulį, nes jų ribos dažnai būna neryškios, o semantiniai žanrų laukai nesutampa su etinėmis klasifikavimo schemomis.

Pirmosios knygos dalies autoriai apmąsto skirtingas savosios krikščionybės versijų praktikas europiniuose kontekstuose, kai tikėjimo tradicijas aktyviai kuria ir puoselėja tiek atskiri asmenys, tiek bendruomenės. Marja-Liisa Keinänen tiria, kaip Karelijos regiono rusų stačiatikių kaimuose per moteriškus namų apyvokos darbus buvo kuriamas socialinis laikas (pvz., valymas ir maudymasis kaip perėjimas iš paprasto į sakralų laiką). Autorė teigia, kad kasdienė moterų veikla bažnytines tradicijas „išvertė į gimtąją kalbą“ (*vernacularized*) ir trims tarpsniams – nešventiniam laikotarpiui, gavėniai ir šventadieniams – suteikė patirtinį turinį. Aleksandras Pančenka aptaria simbolinius, ritualinius ir naratyvinius išteklius, iš kurių vietos bendruomenės Rusijoje kuria sakralią vietinių šventovių erdvę. Autorius įrodinėja, kad komunistinis režimas senųjų religinių praktikų nesunaikino, bet, priešingai, paskatino jų formų įvairovę. Šventovių erdvės – įvairių tikinčiųjų grupių, kaip antai vietos gyventojų, piligrimų ir Bažnyčios atstovų, sąveikos, varžymosi ir susidūrimo laukas. Toliau – jau minėtas J. Kis-Halas straipsnis. Anne Rowbottom aptaria tradicinio religinio tikėjimo ir naujojo dvasingumo įtampas šių laikų Anglijoje. Analizuojama, kaip keitėsi vienos pagyvenusios moters pasaulėžiūra, kokią įtaką jai turėjo Reiki terapija ir šios terapijos pasmerkimas iš anglikonų dvasininko lūpų. Pasak A. Rowbottom, tirti savuosius tikėjimus ir praktikas būtina siekiant suprasti sudėtingus religijos, sekularizacijos ir dvasingumo atgavimo ryšius.

Monografijos antrosios dalies straipsniuose plačiau svarstoma apie tikėjimą, pa-

sireiškiantį kaip įvairios skirtingų žanrų ir performatyvių kontekstų naratyvinės praktikos. Tikėjimo naratyvai čia tiriami kaip socialiniai pasisakymai, kuriantys asmeninį ir kolektyvinį tapatumą, palaikantys tradicinę savąją religiją arba siūlantys alternatyvą vyraujančios pasaulėžiūros ir diskursų atžvilgiu. Madis Arukaskas ir Taisto-Kalevi Raudalainenas remiasi šiaurės Rusijoje gyvenančios vepsų tautelės lauko tyrimų duomenimis ir aptaria vienintelės atokiamame kaime išlikusios ir tradicijas išlaikiusios moters pasaulėžiūrą ir antgamines patirtis. Straipsniu atveriami asmeniniai ir mistiniai savosios pasaulėžiūros matmenys, o tikėjimai aiškinami kaip giliai įsišaknijusių religinių tradicijų reiškiniai, kuriuose susilieja ortodoksinės ir nekrikščioniškos idėjos. Ágnes Hesz rašo apie sapnų naratyvų socialines ir religines funkcijas ir santykius tarp gyvųjų ir mirusiųjų katalikiškoje vengrų bendruomenėje Rumunijoje. Susitikimai su mirusiaisiais sapnuose pasakojami siekiant perduoti aiškią moralinę žinią ir patvirtinant tikėjimą, kad šios istorijos išreiškia velionio, o ne sapnuotojo ar pasakotojo valią bei nuomonę. Šie naratyvai, kaip netiesioginės komunikacijos forma, išreiškia socialines normas ir kitas svarbias, bet perdėm „jautrias“ temas, kurios paprastai atvirai nediskutuojamos. Autorės Merili Metsvahi straipsnis gimė iš pokalbių su senyva moterimi iš pietryčių Estijos Setumos regiono, kuriame vyrauja stačiatikybė. Tiriama šios pasakotojos minčių pasaulis, religinių legendų repertuaras ir santykis su jos globėja šventąja Ksenija. Atskleidžiama, kaip tradiciniai religiniai naratyvai įgyja asmeninių prasmų, simboliškai nušviesdami pasakotojos gyvenimo istoriją.

Trečiojoje dalyje kaip viena iš pagrindinių savosios pasaulėžiūros temų tiriami žmonių ir nežmogiškų būtybių santykiai. Grahamas Harvey'us aptaria senųjų Šiaurės

Amerikos gyventojų ir maorių prigimtinių religijų tradicijas. Straipsnyje parodoma, kad šios tradicijos remiasi tokiais būties ir pažinimo vaizdiniais, kurie nėra sutelkti į antgamtinį pasaulį, bet numato gyvą ryšį su kasdieniais daiktais ir žmogaus rankų kūriniais. Paukščiai, ugnis, akmenys, pastatai ir kiti objektai esą gali būti emociškai nuspalvinto santykio veikėjais. María Inés Palleiro tiria miesto ir kaimo vietovėse užrašytas šiuolaikines Argentinos legendas apie mirusiuosius, vaiduoklius ir namus su vaiduokliais. Šie pasakojimai aptariami kaip simboliniai šalies istorijos tragedijų atvaizdai ir kaip metaforiška šiuolaikinės visuomenės įtampų išraiška. Autorė teigia, kad liaudiškų naratyvų modeliai yra priemonės istorijai beletrizuoti ir išgalvotam pasauliui jungti su socialiniu kontekstu. Ingvild Sælid Gilhus aptaria angelų reikšmę šiuolaikiniam religiniam diskursui Norvegijoje ir jų tarpinę padėtį krikščioniškųjų doktrinų ir kitų tradicijų, pavyzdžiui, antroposofijos, *New Age* ir alternatyviųjų gydymo praktikų, atžvilgiu. Pasak autorės, asmeninių patirčių istorijose angelai pasireiškia kaip pagalbininkai, nors jie dažnai nėra patys veiksmo subjektai, o tik šiuolaikinės religinės kalbos metaforos. Tikėjimai angelais ir diskusijos apie juos atskleidžia dinamiškus, dialogą ir konfliktą aprėpiančius santykius tarp vadinamosios oficialios religijos ir populiarios. Éva Pócs nagrinėja jau pirmiau minėtame Á. Hesz straipsnyje tyrinėtus vengrų bendruomenės Rumunijoje tikėjimų sistemą ir su anapusiniu pasauliu susijusias naratyvines tradicijas. Dieviškoji šio pasaulio sritis atsiskleidžia legendose apie Dievą, Švč. Mergelę Mariją ir šventuosius, o demoniškoji – legendose apie velnią ir nekrikščioniškos kilmės demonus. Šiems religiniams naratyvams tenka pažintinis ir emocinis vaidmuo. Daugelis tų istorijų imtos iš knygų, bet gerokai pakitusios

per savitus atpasakojimus ir įgijusios bendrų žmogiškų, asmeninių bruožų. Beje, É. Pócs pažymi, kad kai kurias iš šių naratyvinių tradicijų gyvas padėjo išlaikyti folkloro lauko tyrimai.

Ketvirtojoje knygos dalyje parodoma, kaip tikėjimo raiška naratyvuose, papročiuose ir kitose praktikose formuoja socialinį tapatumą, kuria bendruomenės ir jų tarpusavio saitus. Šios dalies straipsniuose išryškinamas svarbus tikėjimo naratyvų ir praktikų vaidmuo išlaikant socialinį rišlumą, apibrėžiant ribas tarp savų ir nesavų grupių, taip pat derinant tapatumą bei priklausomumą. Artas Leete kartu su Vladimiru Lipinu ilgą laiką tyrė šiaurės Rusijos taigoje gyvenančius komius. Jų straipsnyje rašoma apie vietinių medžiotojų kultūrą kaip tam tikrą gyvenseną, analizuojami vieno medžiotojo pasakojimai ir medžioklės praktikos. Tiinos Sepp straipsnis irgi pagrįstas lauko tyrimais, atliktais Santjago de Kompostelos piligrimų kelyje. Piligrimystė tirama kaip pasakojamoji kelionė su stebuklais ir antgamtiškais susitikimais. Skirtingų religinių įsitikinimų piligrimus sieja istorijų pasakojimo tradicija, kurioje susilieja heterogeniški tikėjimai, pasakojimai apie asmenines patirtis ir krikščioniškos legendos. Vienas iš pasikartojančių motyvų – „autentiško“ piligrimo įvaizdžio ir tapatybės kūrimas. M. Bowman aiškina, kaip buvo įsivaizduojamos dvi itin mitologizuotos Artūro ir šv. Brigitos figūros, kaip apie jas pasakojama ir kaip jos panaudojamos istorinės liaudiškosios krikščionybės ir šiuolaikinių dvasinių judėjimų (Anglijos Glastonberio mieste) kontekste. Panaudojant populiarius, individualius ir literatūrinius Artūro, šv. Brigitos ir Avalono vaizdinius, tiriamos įvairios tikėjimų išraiškos, įrodančios tariamai skirtingų tikėjimo ir praktikos formų susipynimą ir priklausomybę.

Baigiamieji knygos straipsniai – teoriniai pasvarstymai apie savąją religiją iš eminės ir etinės perspektyvų. Ū. Valkas tiria, kaip interneto terpėje įtvirtinami ir konstruojami tikėjimai tokioje, regis, sekuliarioje ir racionalios orientacijos šalyje, kaip šiuolaikinė Estija. Naratyvai apie antgamtinę sritį sužadina skirtingų požiūrių raišką ir interneto svetainių komentatorių nesutarimus. Ū. Valkas parodo, kad netikintiesiems tenka labai svarbus vaidmuo reprodukuojant tikėjimus bei išlaikant antgamtiškumo naratyvų tradicijas šiuolaikinėje visuomenėje. Seppo Knuuttilla aptaria „liaudiškąsias“ pažintines teorijas tam tikruose naratyviniuose žanruose, kaip antai mituose, pasakose ir legendose. Straipsnis parodo, koks sudėtingas ir įvairiopas gali būti savitai liaudiškas (*vernacular*) teorizavimas. Baigiamajame straipsnyje L. N. Primiano, nukalęs „savosios religijos“ sąvoką, svarsto apie šio termino reikšmę ir mokslinį taikymą. Samprotaudamas apie savosios religijos sąvokos ryšį su knygoje aptarta žanrų problema, L. N. Primiano atkreipia dėmesį į kūrybingumo reikšmę religiniam gyvenimui, į daugiareikšmį žmonių (ar populiariosios?) religijos pobūdį ir į religinio kūrybingumo ryšį su galios formomis kaip ginčijimo ir derėjimosi santykių.

Apskritai kalbant, šis straipsnių rinkinys yra įdomus indėlis į religingumo ir tikėjimo apmąstymus, nesiiimant skirstymo opozicinėmis kategorijomis ir normatyvomis klasifikavimo schemomis. Tai mėginimas atsakyti į klausimą, kaip tirti tikėjimus, nesuvedant jų į moksliniam diskursui įprastus žanrų rėmus ir nenužeminant jų statuso iki „paprastų žmonių“ (*folk* ir *lay people*) religijos. Vis dėlto, perskaičius monografiją, kirba šiokia tokia abejonė: ar šis „metodologinis požiūris“ tikrai vienija pateiktus tyrinėjimus, ar tėra tik bendras jų vardas? Manytume, kad tokia pastanga

atnaujinti teorinius tyrimų pagrindus galbūt nusipelno būti pavadinta *naujoviška*, jei kalbame apie kokią siauresnę dalykinę socialinių ar humanitarinių mokslų sritį, pavyzdžiui, religijotyra. Bet juk folkloristikoje panašaus požiūrio laikomasi jau senokai; šį folkloristų privalumą pripažįsta ir pats L. N. Primiano. Folkloro tyrinėtojai kaip niekas kitas puikiai žino, kad religijos grynų pavidalu niekur neaptiksi: visur rasi tik įvairias tikėjimo apraiškas, nelygu, koks žmogus kaip pasakoja ir kokia patirtimi dalijasi. Šia prasme Bažnyčios žmonių ar religinio elito tikėjimai ir praktikos tokie pat „tarmiški“, priklausantys nuo konteksto, kaip ir pasauliečių. Be to, „savosios religijos“ sąvoka regisi labai sąlygiška. Ji labai priklauso, sakykime, nuo tyrimo imties. Jeigu tiriami vieno žmogaus tikėjimo naratyvai ir praktikos ir jei rūpimas platus laiko tarpsnis, fiksuojant įvairialaikius biografinius motyvus, specifiniai religijos bruožai ima blukti užleisdami vietą sinkretiškai, įvairių patirčių išugdytai asmeninei pasaulėžiūrai. O jeigu atsigręžiama į platesnį kultūrinį lauką (etnosą, visuomenę ir pan.), neišvengiamai susiaurėja galimybės susekti tikėjimų raiškos dinamiką laike, tų tikėjimų įsavinimo „darbą“ ir praktikų įprasminimą, tad visa interpretacija nejučia grįžta į „liaudies“ religijos ar „populiariųjų“ tikėjimų tyrimo vagą. Taip yra ir šio rinkinio straipsniuose: vieni iš jų orientuoti į atskirus asmenis ar mažas bendrijas, kiti – į platesnę, anonimiškesnę interneto bendruomenę ar konkrečios šalies visuomenę. Dėl šios priežasties autorių užmojis viską sujungti vienu „savosios religijos“ terminu panėšėja į bandymą pastatyti milžiną ant dviejų kojų, iš kurių viena viename krante, o kita – kitame.

Dar viena mintis, ateinanti į galvą skaitant *Vernacular Religion in Everyday Life*, – supratimas, kaip kinta mokslo perspektyva

tiesiog akyse keičiantis tyrimo objektui. Aišku, nūdien netenka kalbėti apie tvarią, vientisą religinių tikėjimų tradiciją. Šiuolaikiniai tikėjimai labai refleksyvūs, tarpiški, nuspalvinti asmeninės istorijos; ne šiaip sau ne vienas straipsnio autorius pavartoja šiame kontekste kiek neįprastą „derybų“ (*negotiation*) su religiniais autoritetais ir tikėjimo duochių „ginčijimo“ (*contestation*) sąvoką. Tikėjimas nėra tiesioginė raiška, atsiskleidžianti įdėmiam tyrinėtoju. Mokslininkas turi nuolat savęs klausti, ar nepriskiria tiriamiesiems kokių nors stereotipų (p. 303), mat tiriamieji yra ne ką mažiau galvoti už patį tyrinėtoją. Tai verčia suklusti: jeigu beužtinkame tik „savąsias“ religijos formas, ar ilgai dar atpažinsime tai kaip religiją, tai yra nuo šventybės ir bendrystės pajautos neatšiejamas tikėjimo formas? Ar ir čia reikės susitaikyti su tuo, kad pažįstame tik tai, kas nueina į praeitį, palieka fragmentus ir savitus, bet vienišus pėdsakus? Kad ir kokie būtų atsakymai į šiuos nerimą keliančius klausimus, galime tik pasidžiaugti kolegų ryžtu imtis tvarkyti šį kasdienybės tikėjimų margumyną, suteikiant jam bent šiek tiek sąvokinės vienovės, atrandant dėsningumus ir galbūt patiems pasisemiant Tikėjimo.

Modesta Liugaitė-Černiauskienė

MITAS, PASAKA IR RITUALAS XIX AMŽIAUS RUSŲ LITERATŪROJE

Kaip ir visiems žinoma aksioma, kad literatūra kilo iš mito, pasakos, folkloro, sakytinės tradicijos, tiesiog – kalbos, kaip antrinės modeliuojančios sistemos, tačiau nuodugnesnių studijų, bandančių literatūroje pamatyti tas kilmės šaknis ir parodyti jų gyvybingumą, mažai ir jų labai trūksta. Nors dar žodinės kolektyvinės kūrybos laikais susiformavo percepcinis ir koncepcinis

pasaulio suvokimo modeliai bei jų meniniai vaizdai, išsikristalizavo žmogaus buvimą žemėje nupasakojančios svarbiausios siužetinės schemos, „amžinieji“ įvykių ir veiksmų motyvai, personažų diferenciacija, išgyvenimų archetipai, etinės bei estetinės vertybės, sukurtos ir įvaldytos pagrindinės meninės priemonės, paremtos psichologiniu paralelizmu, taip pat esminiai meninio komponavimo principai ir patys žanrai, vis dėlto iki šiol tautosaka ir literatūra suvokiama kaip šiokių tokių analogijų turintys, bet iš esmės du atskiri kūnai – jokių būdu ne vientisas organizmas. Pasaka yra pasaka, o literatūros kūrinys, esą, visai kas kita. Tautosakininkai paprastai nedalyvauja literatūrai konferencijose, o literatai – tautosakininkų... Tiesa, kiek geriau yra su mitais, nes čia veikia tradicija, savo metus skaičiuojanti nuo antikinės literatūros, kuri ištiesai persmelkta mitologijos, kitais žodžiais, – graikų folkloro. Antikos autoriai beveik nekūrė savarankiškų kūrinių, tik literatūrinio folklorinius pasakojimus. Ta pačia proga versta prisiminti, jog graikai neskyrė mito ir pasakos, nebuvo nė atskirų žodžių toms sąvokoms, tad dalis pasakojimų, kuriuos vadiname graikų mitais, visai taip pat gali būti laikomi pasakomis. Šiaip ar taip, Viduržemio jūros baseino tautų mitologija, krikščionių ir judėjų Biblijos pasakojimai, nedidelė dalis Vidurinės Azijos šalių mitinių siužetų seniai tapo Europos literatūros nuosavybe. Senaisiais mitais ypač noriai naudojosi ir Apšvietos epochos, ir romantizmo, ir modernistinė XX amžiaus literatūra, lyg ir patvirtindama kolektyvinės kūrybos išskirtų įvykių bei įvaizdžių amžinumą ir universalumą. Sąmoningas vieno ar kito mito, jo motyvo panaudojimas literatūroje palengvina tyrėjo darbą – jam belieka konstatuoti patį faktą, aptarti panaudojimo, transformacijos laipsnį ir tiks-